

Əlizaman Baxış
şair-publisist

Qafar Cəfərlinin "Bir gecənin vahiməsi" kitabının dil və üslub xüsusiyyətləri

hər gün gördüyümüz, dəfələrlə danışmış söhbət etdiyimiz adi insanlardır. Lakin biz yazıcının əsərlərini oxuyanda sanki bu insanlarla yenidən tanış olur, onları yeni-yeni cizgilərin şahidi olur.

Yazıcının dili və üslubu məsələlərinə gəldikdə, əsərdən-əsərə onun səlisləşməsi və qüvvətlənməsi daha çox nəzərə çarpır. Ümumiyyətlə, müəllifin əsərlərinin dili sadə, şirin, yapışıqlı, fikirləri yığcam və qüvvətlidir. Q. Cəfərlinin uzunluğu sevməyən yazıçıdır, yaxşı üsluba malikdir. Burada akademik Məmməd Arifin üslub haqda fikirlərini xatırlamaq yerinə düşər. O yazır: "Yaxşı üslub nə deməkdir? Uzunluqdan qaçıb, qısa və mənalı yazmaq, təsvirlərində tam, düzgün bədii mənzərələr və surətlər yaratmağı bacarmaq, fikri sadə və aydın ifadə etmək, insan xüsusiyyətlərini təsvir edərkən hər bir xasiyyətə uyğun dil tapmaq, jarqona və əyalətçiliyə yol vermədən ümumi Azərbaycan dili dairəsində hərəkət etmək, xülasə, elə yazmaq ki, oxumaq asan və xoş olsun".

"Qəbir yeri" hekayəsi

insanın daxilində xəbis hisslərin də olmasına nümunədir. Fırılacaq və tamahkar adam olan Musanın kənddə atmadığı adam qalmayıb. Bələdiyyə sədri seçildəndən sonra qəbristanlığı belə özəlləşdirərək özünə və qohumlarına qəbir yeri götürür, kəndin ağbırçısına isə oğlunu dəfn etməyə yer vermir. Maraqlıdır, yazıçı əsərin sonunu elə parodoksal nəticə ilə bitirir ki, Musanın qəzaya düşüb ölməsini oxucu müsbət bir hal kimi qəbul etmək məcburiyyətində qalır.

Anasının əziz xatirəsinə həsr etdiyi "Bir udumluq hava" hekayəsi yazıcının peşə ixtisası ilə yaxın bir mövzu olduğu üçün dilindəki dəqiqlik, faktların həqiqiliyi inandırıcı dillə verilmişdir. İnsan taleyinin hüquqla müdafiə edilməsi, sonda haqqın qələbəsi peşəkar hüquq işçisi olan yazıcının sənətkarlıq manerəsini də ortaya qoyur. Burada yazıçı oxucu ilə hüquq dilində danışır ki, hüququn aliliyinə tam inanırsan.

Nəzərə alsaq ki, Q. Cəfərlinin bir polis işçisi kimi keçən əsrin sonlarında Respublikada gedən bütün hadisələrdə iştirak edib və xalqın başına gətirilən faciələrin şahidi olub, onda "Bir gecənin vahiməsi" sənədli hekayəsindəki hadisələrin həqiqiliyinə inanmaya bilmərik. Hekayə yazıçı təhkiyəsi ilə verilir və sətirlər keçdikcə o dövrün keşməkeşli günləri kino lenti kimi göz önündən keçir. Hekayənin dili və üslubu üsyankar, lakin xalq birliyi və mübarizəsinə inam hissəsinə köklənib.

"Övlad borcu" hekayəsi

övladları ilə birgə yaşamaq xoşbəxtliyini görə bilməyən qadaların hərc-mərclik üzündən ailəni dağıtmaq həddinə qədər yüksələn çəkişmələrinin xoş sonluqla bitməsi inandırıcı detallarla verilmişdir. Hekayənin sonundakı "Payız günlərinin iltiq istisi insanın canını qızdırmağa bəs edirdi" cümləsi hekayənin qayəsindən xəbər verir və insanla təbiət arasında bir əlaqəni və həmahəng münasibəti göstərir.

"Qumru" hekayəsinin dili mən deyərdim ki, əsl sevgi dilidir. Bəli, sevginin də

dili var - səssiz, hay-küysüz, hiss və duyğularla ifadə olunan dil! Bu hekayədə həkim Elşadla gənc Qumru arasındakı sevgi məhz belə hiss və duyğuların, təmiz və ülvə məhəbbətin dili ilə danışır. Maraqlıdır, yazıçı bu dildə elə inandırıcı və emosional danışır ki, iki insanın gizli məhəbbətinin səmimiyyətinə şübhə yeri qalmır.

"Qəbir yeri" hekayəsi

insanın daxilində xəbis hisslərin də olmasına nümunədir. Fırılacaq və tamahkar adam olan Musanın kənddə atmadığı adam qalmayıb. Bələdiyyə sədri seçildəndən sonra qəbristanlığı belə özəlləşdirərək özünə və qohumlarına qəbir yeri götürür, kəndin ağbırçısına isə oğlunu dəfn etməyə yer vermir. Maraqlıdır, yazıçı əsərin sonunu elə parodoksal nəticə ilə bitirir ki, Musanın qəzaya düşüb ölməsini oxucu müsbət bir hal kimi qəbul etmək məcburiyyətində qalır.

Anasının əziz xatirəsinə həsr etdiyi "Bir udumluq hava" hekayəsi yazıcının peşə ixtisası ilə yaxın bir mövzu olduğu üçün dilindəki dəqiqlik, faktların həqiqiliyi inandırıcı dillə verilmişdir. İnsan taleyinin hüquqla müdafiə edilməsi, sonda haqqın qələbəsi peşəkar hüquq işçisi olan yazıcının sənətkarlıq manerəsini də ortaya qoyur. Burada yazıçı oxucu ilə hüquq dilində danışır ki, hüququn aliliyinə tam inanırsan.

Nəzərə alsaq ki, Q. Cəfərlinin bir polis işçisi kimi keçən əsrin sonlarında Respublikada gedən bütün hadisələrdə iştirak edib və xalqın başına gətirilən faciələrin şahidi olub, onda "Bir gecənin vahiməsi" sənədli hekayəsindəki hadisələrin həqiqiliyinə inanmaya bilmərik. Hekayə yazıçı təhkiyəsi ilə verilir və sətirlər keçdikcə o dövrün keşməkeşli günləri kino lenti kimi göz önündən keçir. Hekayənin dili və üslubu üsyankar, lakin xalq birliyi və mübarizəsinə inam hissəsinə köklənib.

"Altuncu barmaq" hekayəsindəki hadisələr müasir dövrün bəlasına çevrilmiş markomanianın insanların başına gətirdiyi müsibətdən və ana-bala münasibətindəki faciə ətrafında dövr edir. Ana balasının "ağ ölümə" məhkumluğunu bilir, onun həbs olunmasını istəmə

də, sonda övlad sevgisi onu bu fikirdən daşıdır və oğlu Kamil də öz balasının tənəli baxışları altında bir daha "o zəhrimara" əl vurmayaçağına söz verir. Yazıçı məqsədinə nail olmaq üçün tutarlı dəlillər gətirmiş və onu yapışıqlı, inandırıcı dillə yazmaqla xüsusi üslubi məziyyətlərdən istifadə etmişdir.

Yazıcının atasının əziz xatirəsinə həsr etdiyi "Bərxəz sakininin etirafı" hekayəsindəki hadisələr ölkədə insanların bir-birinə, dövlət əmlakına, yaxınlarına göstərdikləri qeyri-insani münasibətlərdən ölmüş adamın dili ilə bəhs edilir. Tarixən ədəbiyyatda əsl gerçəkliyi əks etdirmək üçün belə priyomlardan istifadə edilmişdir. Q.Cəfərlinin bu hekayədə bəhs etdiyi mənfəti tiplər millidir, özümü-zünküdür, öz xalqımızın içindəki qurd-lardır ki, sərrast yazıçı qələminin süngüsünə tuş gəlmişdir.

I Qarabağ müharibəsinin iştirakçısı kimi "Saatin 61-ci dəqiqəsi" hekayəsini Qarabağ uğrunda Böyük Savaşın şəhidlərinə ithaf etməsi başa düşüləndir. Hekayədə Hünər adlı qazinin taleyindəki xoş və bəd yaşantıları yazıçı maraqlı detallarla oxucuya çatdırır. Müharibədə rast gəldiyi erməni uşağını böyük humanistlik göstərərək selin ağzından xilas etməsi qarşılığında Hünərin yağı gülləsinə tuş gəlməsini yazıçı ürək ağrısı ilə qələmə almışdır. Elə bu güllə arasından da şikəst olması Hünərin sonrakı taleyində acı nəticələrə gətirib çıxarır.

Peşəsi ilə əlaqədar

şəxsi müşahidələrinin nəticəsi olan "Bədənin satan qadın" hekayəsində maraqlı ünanslardan söz açılır. İnsanların laqəydə münasibətindən, bəzi məmurların əxlaq normalarını pozmaqla kimsəsiz qızları tora salaraq onların taleyi ilə oynamasından, lakin dünyada yaxşı adamların da varlığı qənaətində olmasından bəhs edilir. Hadisələrin şahidi olan müəlliflə köməkətsiz biçərə qadın arasındakı dialoq ürək ağrıdadır:

"Bütün bunlar sənə haqq vermir ki, bu yola düşsən. Ən azından..." deyən müəllifin cavabında qadının cavabı insanlara, zamana, quruluşa, bəlkə də dün-

yaya bir ittiham kimi səslənir: "Ən azından nə? Bəs hara gedim, kimin qapısını açım? Kimdən pul dilənim ki, evimə heç olmasa, quru çörək ala bilim?" Peşəsi ilə əlaqədar qələmə aldığı "Qisas gecəsi" hekayəsində də yazıçı dili ilə hadisələri oxucuya inandırıcı çatdırmaq üçün seçdiyi üslub səslənir. Yazıcının detektiv janrda yazdığı povestlərdə rastlaşdığımız Əli Zəminli obrazı bu hekayədə də mü-kəmməl ştrixlərlə yadda qalır və inanırsan ki, haqq öyülər, amma sınımaz! Kitabda satirik qələmin məhsulu olan hekayələr də var. Bunlardan "İtin dəftəri" və "Son nəfəsdə" hekayələrinin özünəməxsus dili və üslubu nəzərə çarpır. "İtin dəftəri"ndə ənənəvi satira dili ilə rəhbər-işçi arasındakı münasibət yumorla ifadə olunursa, ikinci hekayədə hadisələr xəstə bir nəfərin son məqamda əvvəllər müşahidə etdiyi və hafizəsində qalan insanlar və hadisələr xüsusi təhkiyə ilə bəzən satirik, bəzən yumoristik, hətta bir neçə epizodda obrazın səmimi etirafı ilə şirin dillə nəql edilir.

Üç qadın arasında gedən "Sevgi varmı?" sualına münasibətlə bağlı olan cyni adlı hekayədə çox maraqlı həyatı bir məsələ haqqında müzakirə aparılır. Doğrudan da, heyatda, ailədə, insani münasibətlərdə yalnız sevgiyə və ya hər cür anlaşmaya, qayğıya, xoş rəftara söykənən həyat, yoxsa var-dövlətə, ən yaxşı həyat şəraitinə əsaslanan yaşayış tərzi? Hansı daha mühümdür və yazıcının qənaəti sonda belə olur ki, sevgiyə bağlı olan bütün münasibətlər həyat üçün mütləqdir. Yazıçı qənaəti xalq folklorundan gələn "Neynirəm qızıl teşt, içində qan qusam!" məsələsi ilə üst-üstə düşür...

"Ayaqlar altındakı cənnət"

hekayəsində maraqlı süjet xətti diqqətə cəlb edir. Hekayədə iki ana müqayisəli şəkildə təsvir olunur: Muradın anası həyat yoldaşını, hətta körpə uşaqlarını atıb, başqası ilə qaçıb, ikinci ananı isə müəllim xatırlayır - uşaqlıq xatirələrində donub qalan, ermənilər tərəfindən güllələnən ana!

(ardı 8-ci səhifədə)

dal t.- 2021.- 17 iyun.- S.8.

Qafar Cəfərlinin "Bir gecənin vahiməsi" kitabının dil və üslub xüsusiyyətləri

(əvvəli 6-cı səhifədə)

Bu anaların xarakterini müqayisəli şəkildə oxucuya çatdıran yazıçı təhkiyəsi ürəyi sızıldadır, adamı rıqqətə gətirir. Ölüm ayağında da övladı üçün yanıb-yaxılan ana ilə qudurğanlıqdan ailsini-uşaqlarını tərk edən nadan ana müqayisəli şəkildə inandırıcı boyalarla təsvir olunur. Yazıçı sonnda "Cənnət doğrudanmı anaların ayaqları altında?" polemik sualla oxucuya müraciət edir.

Qarabağ iştirakçalarına ithaf etdiyi "Şəhid qala" sənədli hekayəsi də yazıçının öz müşahidələrinin məhsuludur. I Qarabağ müharibəsi dövründə Şuşa və onun ətrafında gedən ölüm-dürüm mübarizəsindən bəhs edən bu sənədli hekayədə yazıçı öz başına gələnlər hadisələri olduğu kimi, pafossuz, lakin bir döyüşçü səliqə-sahmanı ilə danışır. Müharibə və orada verdiyimiz itkilər bir vətəndaş kimi Q.Cəfərlini təsirləndirir və bunun səbəbini hekayənin sonunda belə səciyyəkləndirir: "Nə qədər ki, bu Böyük Savaş hər birimizin içindən keçməzsə, hər birimiz döyüş və qələbə fikri ilə yatıb-durmırıqsa, nə qədər ki, bu qisas bütün varlığımızı titrəməzsə, hər şey və hər kəs Vətən torpağının düşməndən azad olunması amalına xidmət etməzsə və bu amalı, bu məqsədi özünün şərəf işi hesab etməzsə, itkilərimiz bundan sonra da qaçılmazdır". Və yazıçının uzaqgörənliklə dediyi bu fikirlər II Qarabağ Savaşında öz təsdiqini tapdı.

Kitabın sonunda verilmiş iki novellada da yazıçı əsl xalq danışığı dilinin imkanlarından məharətlə istifadə edərək novellaya güclü yumor detalları da qatmış, hadisələri maraqlı dil faktları ilə oxucusuna çatdırma bilmişdir.

Ümumiyyətlə, yazıçı Q.Cəfərlini yaradıcılığında Azərbaycan dilinin zəngin lüğət ehtiyatından, canlı xalq dilinin rəngarəng söz və ifadələrindən geniş istifadə etmişdir.

Akademik M. Şirəliyev yazır: "Yazıçının yaradıcılığında ən mühüm məsələlərdən biri dilinin xəlqiliyidir. Hər hansı bədii əsərin yaşaması, sevilmə-sevilə oxunması, onun xalqa bağlılığı ilə təyin olunur.

Xalqın zövqünü oxşamayan, xalqa aydın olmayan qəliz ərəb-fars ibarələri ilə yazılmış bir əsər və ya məcmuənin ömrü çox qısa olur, həyat onu tezliklə aradan qaldırır. Bədii əsərin məzmunu onun canıdırsa, dil bu cana qida verən, onu sağlamlaşdırən, gözəlləşdirən əsas amildir".

Kitabda kiçik durğu və orfoqrafik, cüzi üslub səhvlər də vardır ki, bunları bütün hekayələrin dili üçün səciyyəvi hal hesab edə bilmərik. Hekayələrin zəngin dili və gözəl üslubu vardır və Q. Cəfərlini yaradıcılığında yuxarıda göstərilən təzislərin demək olar ki, hamısını görə bilirik.

Bu çətin və çətin olduğu qədər şərəfli olan yaradıcılıq yollarında yazıçıya yeni uğurlar arzulanır.